

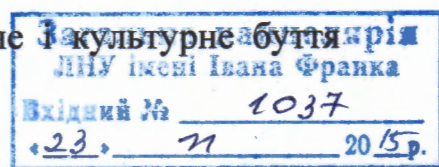
ВІДГУК

**офіційного опонента доктора філософських наук, професора
Палагути Вадима Івановича на дисертаційну роботу
Бондаренка Віталія Васильовича**

**«Методологічний потенціал поняття природи в осмисленні сучасних
цивілізаційних процесів та у вирішенні завдань соціального виховання»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за
спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії**

Актуальність теми дисертаційної роботи визначається цілою низкою важливих обставин. По - перше, поняття «природа», живі та неживі форми і види, що воно об'єднує ще не виступали предметом комплексного міждисциплінарного дослідження. Тим більше, що у філософських та суспільних науках панує поширене спрощене уявлення на природу як таку та природу самої людини. Згідно з ними, людина - це вінець та володар природи, а природа, у свою чергу, з різноманітністю форм – не більше ніж середовище життя людини. Так, починаючи ще з Нового часу в філософії, соціальних та гуманітарних науках ствердилася концепція всесвіту, згідно з якою природа розглядається як безмежний арсенал, як фон діяльності людини, на якому відтіняються її власні справи. Від тоді людство вважало, що може управляти природою на свій власний розсуд, за бажанням. Загальними зусиллями людство створило нове уявлення про всесвіт, і ця нова космологія визначила межі наукового пізнання на майже чотири століття. І зараз, на початку XXI століття, ми все ще несвідомо тримаємося за ці помилкові уявлення. Сучасна людина дивиться зверхньо на наївні переконання пращурів, які вважали, що природу можна зрозуміти відповідно до її власних законів. Але, в той же час, ми вправно ховаємо власний антропоцентризм: ми віримо в силу розуму, але його урочиста хода приховує помилки пізнання, і вони стають не помітнішими. Але за власну необачність доводиться дорого платити.

По - друге, за подібне ставлення до природи Новий час відтворив помилковий і шкідливий епістемологічний дуалізм – «Культура - Природа», який спотворив уявлення про людську суть. Соціальне

людини не викидає її з природно - біологічного буття, а являє собою особливі характеристики та параметри її природно - біологічного буття. Дійсно, усе соціальне і культурне знаходиться в глибокій залежності від природно - біологічного, як це чудово сформулював англієць Джон Сьорль: «Між культурою і природою не може бути протиріччя, тому що, якби воно було, природа напевно б виграла». Тому, саме зараз слід позбутися цього епістемологічного дуалізму, який створює опозицію між «природою» і «культурою». Те, що людина - істота соціальна, не лише не суперечить її природно - біологічній специфіці, але і, навпаки, є її вираженням. Наш час найбільше сприяє розповсюдженню відповідної точки зору, зокрема, - те розділення всесвіту на дві групи явищ, на живе і неживе, а живе – на людину і все інше, що було започатковано декілька століть тому, зараз все частіше виявляє свою неспроможність та необґрунтованість. У сучасних поглядах на буття людини поряд з антропологією культури має ствердитись антропологія природи, відкрита тій частині світу, яка актуалізується в діяльності людини і за допомогою якої вона об'єктивує своє власне положення у всесвіті.

І, по - третє, вельми цікаво побачити використання методологічного потенціалу розширеного розуміння природи та природного початку людини на прикладі вивчення соціальних процесів, перш за все, соціального виховання, соціалізації та інкультурації. Саме цьому і присвячена дисертація В. В. Бондаренко. Головне завдання даного дисертаційного дослідження спрямоване на те, щоб довести методологічну виправданість та ефективність принципу співпраці, співдії, соціально унормованого та природного начала людини у процесах здійснення соціального виховання на прикладі життєдіяльності та проведення виховних процесів в особливих молодіжних колективах – військових та курсантських.

Обґрунтування актуальності теми дослідження дозволило В. В. Бондаренку достатньо точно визначити мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, які полягають у з'ясуванні того, як саме ставлення до природи

та природного начала людини використовується у практиках соціального виховання, зокрема у військових та курсантських колективах.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що вперше у вітчизняній соціально - філософській думці зроблена спроба аргументувати доцільність використання методологічного потенціалу поняття природи для розробки та практичного застосування системи соціального виховання. У дисертації визначено та обґрунтовано поняття соціального виховання як важливого аспекту життя військових та курсантських молодіжних колективів. До доробок дисертації треба віднести формулювання ряду принципів соціального виховання в особливих молодіжних (військових та курсантських) колективах, що базуються на врахуванні проявів природного начала як в особі, так і в міжособистісних стосунках, а саме принцип визнання самодостатності природного начала; принцип врахування дистанції між проявленими і ще не проявленими рисами особистості; принцип врахування прихованого змісту в складі людської індивідуальності, що не може бути редукованим до епістемологічної прозорості - його можна вважати природно зумовленим; принцип сумісної дії виховного впливу із природними задатками та схильностями особистості; принцип активізації природних схильностей у позитивному напрямі як основи ефективного регулювання життя військового колективу.

Дисертант поширив межі наукового уявлення стосовно розуміння змісту та аналітики трьох домінантних позицій в оцінці природи, ставлячи наголос не на першій позиції, згідно з якою природа постає загальною основою життя людини та її активності, не на другій, згідно якою природа є джерелом усіх багатств та засобів життя й діяльності людини і суспільства, а саме на третій, в якій природа є самодостатньою сутністю, могутність та внутрішні резерви якої ніколи не будуть підкорені людині та суспільству.

До наукової новизни роботи можна віднести екстраполяцію запропонованого філософсько-методологічного осмислення природи, яка є

надзвичайно пластичною та має величезні внутрішні резерви, на соціальний виховний процес в молодіжних військових та курсантських колективах. Закономірним слідством цього стала розробка принципів соціальної і військової педагогіки та їх застосування при вирішенні проблеми використання природних схильностей вихованців військових колективів.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів дисертаційного дослідження у навчальній роботі, зокрема при підготовці курсів та спецкурсів навчальних програм системи вищої військової та громадянської освіти і опробування низки нових підходів при здійсненні виховної діяльності у молодіжних військових та курсантських колективах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в контексті теми державних наукових досліджень кафедри філософії Національного університету «Львівська політехніка»: «Зміни становища людини у сучасних цивілізаційних процесах: філософсько-методологічні дослідження» (державний реєстраційний номер 0127U000797).

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дисертаційної роботи В. В. Бондаренка забезпечена відповідною кількістю публікацій, а саме, – основні наукові результати дисертації відображено у 5 одноосібних статтях автора у фахових філософських виданнях України та закордонному виданні, 3 одноосібних тезах у збірниках матеріалів міжнародних наукових та науково-практичних конференцій. Ще 3 публікації були написані у співавторстві з науковим керівником – професором В. Л. Петрушенко. Усі опубліковані праці стосуються викладу загальної концепції і головних теоретичних положень дисертації, характеризуються правильним поєднанням методів наукового пошуку та засобів розв'язання обраної автором проблеми.

Дисертант побудував своє дослідження доволі логічно, хоча й не без певних прогалин, про що мова буде йти далі, у зауваженнях до роботи. Повний обсяг дисертації становить 189 сторінок, із яких основного тексту -

162 сторінки. Список використаних джерел складається із 267 найменувань, розміщених на 27 сторінках, в тому числі англійською мовою – 11 позицій. Це, в цілому забезпечило вагомість та обґрунтованість сформульованих у дисертації наукових положень та висновків.

Треба зазначити, що насправді дуже складно прокласти стежку, знайти ланцюжок, за допомогою якого вдалося б поєднати історико - філософську спадщину та нові напрями дослідження природи, взаємини суспільства і природи з соціально - філософськими дослідженнями за напрямком соціального виховання. Дисертант в цілому впорався з цим завданням. Так, в роботі кваліфіковано виявлена та сформульована наукова проблема, визначена мета, об'єкт, предмет і завдання дослідження. Це дозволяє охарактеризувати представлений науково-понятійний апарат як продуманий і обґрунтований. Дисертаційну роботу вирізняє структурна єдність і системність підходів. Автору вдалося надати теоретико-методологічну обумовленість міждисциплінарному підходу, запропонувати теоретичні основи розробки обраної проблеми.

Так, у першому розділі був проведений аналіз джерельної бази дослідження, виявлена та окреслена низка нез'ясованих питань, які мають безпосереднє відношення до вивчення природи, і до яких треба апелювати у сучасних соціально - філософських дослідженнях, що стосуються вивчення процесів соціалізації і соціального виховання (стор.15-26). Справжнім доробком першого розділу є залучення до дослідження праць з різних напрямів сучасної науки - соціобіології, екологічної історії, психології сприйняття природи. Автор, на мій погляд, провів достатньо вдалу класифікацію джерел за темою дослідження. Перший розділ, другий підрозділ, присвячений обґрунтуванню методологічних принципів і підходів, які були застосовані у дисертації. Це насамперед принцип гносеологічного оптимізму, принцип іманентності, принцип індивідуального підходу в осмисленні феномена особистості, методи системного аналізу, герменевтичний метод, метод компаративного аналізу, феноменологічний

метод, аксіологічний підхід, методологія синергетики та соціального пізнання, зокрема – при врахуванні соціальних ролей та функцій як окремих членів молодіжних колективів, так і колективів у цілому. Усі ці принципи, підходи та методи свідчать про те, що реалізація мети і завдань дисертації вимагає тільки міждисциплінарного підходу (стор.26-36).

У другому розділі деталізовані основні змістові акценти у розумінні природи в класичній європейській філософії та їх методологічне значення (стор. 39 - 64) та розглянуті деякі концепції проявів альтернативного характеру поняття природи в сучасній некласичній філософії та науці (стор. 64- 94). Автор робить наголосу, що природу в добу класичної філософії окреслювали не тільки як найвищу, всеохоплюючу реальність та підґрунтя будь-яких проявів суцього, але і як самовладну рухому сутність. Це дозволило акцентувати увагу на тій обставині, що ззовні природа доступна для пізнання та людського перетворення, проте глибинні початки природи завжди залишаються прихованими і незбагненими. Можна повністю погодитися з автором, що природа є не тільки джерелом формування та функціонування внутрішнього світу людини, чинником її естетичного натхнення, її енергетичним життєвим стимулом, першим учителем і наставником, але й непередбачуваною дійсністю, яка може піднести людині ще безліч несподіванок.

Третій розділ дисертаційної роботи присвячений саме вивченню природного начала як складової і чинника сучасних соціально – цивілізаційних та виховних процесів. Окрім аналізу впливу природного начала на зміни в сучасній техногенній цивілізації та у наукових підходах до вивчення природи (стор. 97 - 120), філософсько – методологічного окреслення змісту поняття природи як результату історико – філософського та соціально – цивілізаційного аналізу (стор. 120 - 128), дисертант зробив достатньо вдалу спробу застосування поняття природи стосовно визначення змісту і завдань соціального виховання (стор. 129- 142). Тому, до позитивних рис роботи слід віднести розгляд соціального виховання як виховання в

особливих молодіжних колективах, яке, на думку автора, передбачає не тільки виховання колективом та комплексний виховний вплив, тобто вплив через навчання, наставництво, залучення у колективні дії та заходи, але врахування і використання індивідуальних особливостей та природних здібностей кожного члена колективу (стор. 135 - 142). Для підтвердження особистих теоретичних припущень В. В. Бондаренко у підрозділі 3.4 «Методологічні принципи і форми використання понятійного змісту природи у соціальному вихованні в особливих молодіжних колективах» (стор. 143-156) змістовно розкриває положення згідно якого сучасний стан соціальних процесів передбачає розширення змісту поняття соціального виховання, зокрема, через врахування природного начала при вихованні відповідно з нормами і вимогами соціуму, а також через виховання соціумом, його окремими складовими та елементами.

Важливим доробком дисертації є розкриття важливого положення, згідно з яким для поглибленого розуміння поняття природи необхідно переглянути та поглибити зміст поняття «природа людини»: до проявів природного начала в людині належать її властивості, які є базовими стосовно соціальних якостей (тілесні риси людини, певні психологічні властивості). Ці прояви важливо використовувати в організації соціального виховання, вони повинні стати прямими настановами керівникам військових та курсантських молодіжних колективів, що мають важливе значення для більш ефективного забезпечення виконання такими колективами своїх функцій.

Привертають увагу загальні висновки, серед яких важливе значення займає сьомий, у якому прояви природи та природного начала в людському індивіді та структурі особистості формулюються як рівнозначні, а саме, - фізичні (або фізико-анатомічні) дані, психологічні характеристики людини, до яких перш за все, належать психо - соматичні особливості, несвідоме, функціональні властивості людини на межі психіки та свідомості. Це, в свою чергу, сприяло формулюванню принципів функціонування молодіжних колективів з урахуванням природних здібностей та задатків членів

колективу, серед яких найбільш значущими, на мій погляд, є позитивне сприйняття самовладності природного начала людини, активізація природних схильностей у напрямі їх бажаного розвитку та цільове введення вихованців у ситуації самооцінки, самоконтролю, самоусвідомлення і на цій основі – спроможності до корегування людиною власної поведінки, як і поведінки своїх товаришів.

Поряд із позитивними елементами дисертаційної роботи треба висловити деякі зауваження і побажання для майбутніх розробок заявленої теми роботи.

По - перше, звертає увагу структурне компонування роботи. Так, дослідженню феномену природи та вивченню її концептуальних складових в осмисленні сучасних цивілізаційних процесів присвячена більша частина першого розділу, увесь другий розділ та два підрозділи третього розділу. У той же час визначенню змісту та вирішенню завдань соціального виховання в особливих молодіжних колективах відведено тільки два заключних підрозділи третього розділу. Таким чином, в роботі домінує вивчення самого методологічного потенціалу поняття природи, а вирішенню завдань соціального виховання та соціалізації відведено обмаль місця у структурі роботи, хоча дві задачі дослідження із чотирьох присвячені саме соціальному вихованню та соціалізації.

По - друге, в підрозділі 2.2 «Окреслення альтернативних концепцій проявів альтернативного характеру поняття природи в сучасній філософії та науці» аналізуються тільки джерела некласичної філософії, в основному 19 та першої половини 20 століття. Але ж є і постнекласична філософія, представники якої зробили свій суттєвий внесок у вивченні всього комплексу проблем природи у 80 - 90 роках минулого століття та на початку XXI століття. Достатньо згадати всесвітньо відомі роботи Філіпа Десколи «По той бік природи та культури» та Жан - Марі Шеффера «Кінець людської винятковості», які вийшли в середині нульових років у Франції та перекладені багатьма європейськими мовами.

По - третє, у підрозділі 3.3 при розгляданні соціального виховання як інтегрального поняття, яке об'єднує соціалізацію, інкультурацію та соціальну педагогіку зовсім не враховується така важливіша її складова як ідентифікація. Вона стосується як кожного члена колективу, так і колективу в цілому та має два різновиди - індивідуальна або самоідентифікація і колективна ідентифікація. Можна стверджувати, що соціалізація як процес соціального виховання, який забезпечується соціальною взаємодією, соціальною адаптацією, соціальним контролем, як правило, і зараз представлений у соціальній педагогіці спрощеною схемою «входження» людини в соціальні структури. Вважаю, що ідентифікація людини у двох своїх різновидах є тією основою, на якій має базуватись сучасне розуміння соціалізації як в змістовному, так і у процесуальному планах. Тому вона повинна бути врахована при вирішенні завдань соціального виховання молоді.

У якості побажання подальших розробок, варто відзначити, що хотілося б побачити обрії майбутніх досліджень цієї перспективної теми, теоретична та практична значущість якої залишається ще недооціненою в академічному колі України. Тому, бажано було б Віталію Васильовичу Бондаренко у загальних висновках окреслити перспективи своїх особистих майбутніх досліджень цієї теми. Тим більше для цього є певні передумови. Так, у розділі 3.4 дисертант з метою ефективної організації соціального виховання молодіжних колективів декларує бажання поглибити зміст поняття «природа людини» за рахунок вивчення такого природного начала як тілесні риси, тобто тілесності людини у соціальному вимірі. Треба зазначити, що це дуже актуальна проблема, яка не тільки цікавила таких відомих представників постмодерної філософії як М.Фуко, який присвятив вивченню цієї проблемі свою останню роботу «Історія сексуальності», Ж- Л. Нансі і його «Corpus», представників шизоаналізу Ж. Дельоза та Ф. Гватарі, але й сучасних вітчизняних та іноземних дослідників: С. Азаренко, К.

Вульфа, Х. Йоаса, Д. Кампера, В. Савчука, А. Шеманова, А. Мещерякова та інших.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Бондаренко Віталія Васильовича «Методологічний потенціал поняття природи в осмисленні сучасних цивілізаційних процесів та у вирішенні завдань соціального виховання», подана на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії є самостійною і завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирішують актуальну та пріоритетну соціально - філософську проблему дослідження методологічного потенціалу поняття природи в осмисленні сучасних цивілізаційних процесів, в тому числі в аспекті вирішенні завдань соціального виховання молоді. Автореферат дисертації цілком відображає основні положення тексту роботи, відбиває основні наукові положення та підсумки проведеного дослідження.

За актуальністю, науковою новизною, змістом і оформленням дисертаційна робота цілком **відповідає** вимогам МОН України, які встановлені щодо кандидатських дисертацій, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., паспорту спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії, а її автор – Віталій Васильович Бондаренко заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,

завідувач кафедри інженерної педагогіки

Національної металургійної академії України

В.І. Палагута

Підпис проф. В. І. Палагути засвідчую

Начальник відділу кадрів НМетАУ

В.С. Шифрін

